

REIDERNÉ BÁNKI ERIKA

*egyetemi docens**SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar*

Nagyszülői jogok és kötelezettségek a családjogban

ABSZTRAKT

A tanulmány a családi jognak egy olyan területével, a nagyszülő és unoka kapcsolattal foglalkozik, mely a jogirodalomban csak néhány mondatos utalások erejéig jelenik meg. A nagyszülő és unoka közötti viszony többnyire informális módon, a jogi szabályozástól függetlenül alakul. A tanulmány célja annak számbavétele, hogy melyek azok az élethelyzetek, ahol a nagyszülő–unoka kapcsolatban megjelenik a normatív szabályozás, azaz milyen jogokat biztosít a családjogi szabályozás a nagyszülők számára, s milyen kötelezettségeket telepít rájuk. A nagyszülő–unoka viszonyában alapvetően három területet kell vizsgálat alá vonni: a nagyszülő szerepét a gyermek gondozása és nevelése körében, az unokával való kapcsolattartás lehetőségét, valamint a rokontartás kérdéskörét. A tanulmány a Polgári Törvénykönyv és a gyermekvédelmi törvény rendelkezéseiből kiindulva a gyámhatósági és bírósági gyakorlatot veszi górcső alá.

Kulcsszavak: nagyszülő ■ unoka ■ kapcsolattartás ■ családi kapcsolatok
■ rokontartás

Ahogy azt a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény is megfogalmazza, „a családok életében kitüntetett jelentőséggel bírnak a nemzedékeken átívelő – köztük a nagyszülők és az unokák közötti – kapcsolatok”.^[1] „A gyermek életében a szülőkhöz való kötődése után a második legfontosabb érzelmi kötelék a nagyszülőkkel való kapcsolata. Több ez irányú kutatás szerint is azok a gyermekek fejlődnek egészségesen, akik gyerekkorukban mind a szülők, mind a nagyszülők részéről megtapasztalják azt a meleg, szeretetteljes és bensőséges kapcsolatot, amely mindkét fél számára örömteli.”^[2] Amennyiben a nagyszülő elegendő minőségi időt tud tölteni unokájával, kialakulhat egy szeretetteljes, bizalmi kapcsolat, melynek eredményeként a gyermek cinkostársra, szövetségesre

[1] 2011. évi CCXI. tv. a családok védelméről - Bevezető rész.

[2] Csalad.hu: Egy különleges kötelék..., 2021.

lehet a nagyszülő személyében, megtapasztalhatja a feltétel nélküli szeretetet és elfogadást, a nagyszülő pedig részt vehet a családi szokások, hagyományok, élettapasztalat átadásában. A kiegyensúlyozott unoka–nagyszülő viszony nemcsak a gyerekek életére van pozitív hatással, hanem az idősebb generáció testi, lelki egészségének is jót tesz. Ideális esetben, ha a szülők és a nagyszülők között kiegyensúlyozott a viszony, úgy a nagyszülő és unoka közötti kötődés természetes módon, a jogi szabályozástól függetlenül alakul.

Adódnak azonban olyan élethelyzetek – pl. szülők életközösségének felbomlása, valamelyik szülő halála, vagy a szülő–nagyszülő viszony megromlása –, melyek az unoka–nagyszülő kapcsolat lazulását, megszakadását eredményezik, vagy éppen fordítva, a szülői gondozás, nevelés helyébe – a szülő akaratából, vagy éppen akarata ellenére – a nagyszülői gondoskodás lép. Ezek azok az élethelyzetek, amelyek igénylik a jogi szabályozást, s szükségessé válik – valamilyen formában – a családi életbe történő bírósági, hatósági beavatkozás.

I. A NAGYSZÜLŐ SZEREPE A GONDOZÁS, NEVELÉS TERÉN

A nagyszülő számos, a gyermek gondozása, nevelése körébe tartozó feladatot elláthat, segítve ezzel a szülő ezirányú tevékenységét, a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolását. Ez a segítő, támogató tevékenység megjelenhet a gyermek nevelési, oktatási intézménybe való eljuttatása, onnét való elhozatala, napközbeni, éjszakai, szünidei felügyeletének biztosítása formájában, a nagyszülő számos esetben részt vesz a beteg gyermek ellátásában, gondozásában, segítheti unokáját a tanulásban, stb. Ez a tulajdonképpen a szülőknél nyújtott támogatás alkalmas lehet arra, hogy a nagyszülő–unoka kapcsolat elmélyüljön, szoros kötődés alakuljon ki az érintettek között. A segítségnyújtás ebben az esetben informális módon, a szülő és a nagyszülő közötti természetes kötődés, érzelmi kapcsolat mentén, a felek kölcsönös kompromisszuma alapján alakul, igazodva a szülők igényeihez. A bírói gyakorlat is elismeri, hogy az önzetlenül végzett, kizárólag a gyermek iránti szeretetből fakadó többletmunka értékes segítséget nyújt a gyermek egészséges, gondos neveléséhez, a rokoni szeretet gazdagítja a gyermek életét, amiért a gyermek és szülei is hálával tartoznak.^[3]

A nagyszülőnek a gyermeknevelésben nyújtott támogató szerepe jelentőséghez juthat a szülők közötti, a szülői felügyelet gyakorlása körében kialakult jogvita rendezése során is. Amikor a bíróságnak a Ptk. 4:167. § értelmében azt kell mérlegelnie, hogy melyik szülőt jogosítsa fel a szülői felügyelet gyakorlására, vagy éppen annak közös gyakorlásáról döntsön, akkor a döntésben szerepet

[3] A Legfelsőbb Bíróság 24. számú Irányelvével módosított 17. számú Irányelve – Az 1/2014. Polgári jogegységi határozat V.1. pontja értelmében a Kúria Polgári Kollégiuma az új Ptk. eltérő rendelkezése miatt nem tartotta irányadónak, ennek ellenére az Irányelv számos megállapítása tovább él a bírói gyakorlatban.

játszhat, hogy melyik szülő miként tudja biztosítani a gyermek gondozását, nevelését, abban számíthat-e külső, pl. nagyszülői segítségre. Előfordulhat, hogy mindkét szülő csak a nagyszülők bevonásával tudja a gyermek megfelelő gondozását, nevelését biztosítani, és mindketten egyformán alkalmasak a gyermek nevelésére. Ilyenkor a döntésnél jelentősége van annak a körülménynek, hogy a két nagyszülőpár közül melyik tud hatékonyabb segítséget nyújtani a gyermek neveléséhez, melyik nagyszülőpár vett részt korábban is ezen feladatok ellátásában,^[4] hiszen a gyermek életében fontos szerepe van az állandóságnak, ami elsősorban az őt körülvevő személyek állandóságát jelenti.

A nagyszülő értékes, segítő szerepe a gondozás, nevelés terén azonban csak másodlagosan érvényesülhet, hiszen alapvetően a szülők feladata a gyermekük ellátása. Szülői felügyelet rendezésére irányuló peres eljárásban ezért figyelemmel kell lenni arra, hogy ha valamelyik szülő egészségi állapota miatt az önálló nevelésére nem képes, és a gyermeket valójában a nagyszülők gondoznák, úgy ez a szülő nem jogosítható fel a szülői felügyelet gyakorlására addig, amíg a gyermek másik szülője az ellátására és nevelésére alkalmas.^[5] Szintén a túlzott nagyszülői befolyás visszaszorítása érdekében fogalmazta meg eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság, hogy nem megfelelő a gyermek apai gondozásban történő nevelkedése kellő gondoskodás mellett sem, ha az apai környezetben az anya szerepét a nagyszülő sajátítja ki, és ezzel a gyermek egészséges személyiségfejlődését távlatilag veszélyezteti.^[6]

Látható tehát, hogy a bírói gyakorlat elismeri a nagyszülőnek a gyermek nevelésében, gondozásában betöltött szerepét, de gyermek nevelésére alkalmas szülők esetében a nagyszülő szerepe csak másodlagos, segítő, támogató szerep lehet, nem szoríthatja háttérbe a szülő elsődleges felelősségét.

Az 1989. évi New York-i Gyermejjogi Egyezmény^[7], a gyermekvédelmi törvény^[8], valamint a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve^[9] egyaránt biztosítja a gyermek számára a saját családban nevelkedéshez fűződő jogot, ami elsősorban a szülői gondoskodást jelenti. Amennyiben a gyermeket szülei nevelni nem képesek, vagy a hatóságok megítélése alapján a szülői gondozás, nevelés nem megfelelő a gyermek számára, azaz testi, értelmi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, úgy a gyermeket – a szülői gondozás helyett – elsősorban tágabb családjában kell elhelyezni. Fontos garanciális szabály azonban, hogy a gyermeket szüleitől elválaszta-

[4] BH.1979.1.27.

[5] BH 2001.3.124.

[6] BH+ 2004.3.123.

[7] 9. cikk: Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek mindenek felett álló érdekében szükséges.

[8] 1997. évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (továbbiakban: Gyvt.) 6. § (1): A gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító saját családi környezetében történő nevelkedéshez.

[9] 4:2. § (2): A gyermeknek joga van ahhoz, hogy saját családjában nevelkedjék.

ni csak a törvényben szabályozott esetekben és módon, kizárólag a gyermek érdekében lehet. Ennek jogi eszközeit a szülő(k) hozzáállása határozza meg, s számos esetben a nagyszülői gondozás, nevelés megvalósulását eredményezi.

1. Családbafoadás

Amennyiben a szülői felügyeletet gyakorló szülő egészségi állapota, indokolt távolléte vagy más családi ok miatt nem képes a gyermek megfelelő ellátásról gondoskodni, úgy kezdeményezheti a gyámhatóságnál, hogy az járuljon hozzá, hogy a gyermeket átmenetileg a szülő által megnevezett család befogadja, őt gondozza, nevelje. A szülő előre látható, tervezhető akadályoztatása – pl. külföldi munkavégzés miatti távollét, kórházi, szanatóriumi kezelés – esetén számos esetben informális módon vonja be a nagyszülőt a gyermek ellátásába, anélkül, hogy családbafoadását kezdeményezné a gyámhatóságnál. Amennyiben a szülői felügyeletet gyakorló szülő akadályoztatása várhatóan huzamosabb ideig fennáll majd, vagy a szülő életvezetési problémákkal küzd, indokolt a családbafoadás kezdeményezése annak érdekében, hogy a családbafoadó személy – aki sok esetben a gyermek valamelyik nagyszülője – gyámként történő kirendelésével a gyermek törvényes képviselője is biztosítva legyen. A családbafoadásra a szülői felügyeletet gyakorló szülő kérelmére, a különélő szülő meghallgatása mellett kerülhet sor, amennyiben az a gyermek érdekében áll. Ha a szülői felügyeletet a szülők közösen gyakorolják, úgy közös kérelmükre kerülhet sor a családbafoadásra. A gyámhatóság a nagyszülő általi családbafoadáshoz akkor járul hozzá, ha a nagyszülő személyisége és körülményei alapján alkalmas a gyermek gondozására, nevelésére, a gyámság ellátására, és e feladatokat maga is vállalja. A nagyszülő általi családbafoadással a gyermek gondozása, nevelése, ellátása mellett a törvényes képviselője is biztosítottá válik, s elkerülhető lehet a gyermeknek a tágabb családból való kiemelése.

A családbafoadás a szülő(k) kérelmére történik, és ugyanígy a szülő(k) kérelmére szüntethető meg. Amennyiben tehát a szülő kéri a családbafoadás megszüntetését, a gyámhatóságnak a családbafoadást meg kell szüntetnie, e körben nincs lehetősége mérlegelésre. Kizárólag azt kell vizsgálnia, hogy a gyermek a saját – szűken vett – családjába, azaz a szülő(k) gondozásába visszahelyezhető-e, elhárultak-e azok a körülmények, melyek a családbafoadást indokolták. Nem azt kell vizsgálni tehát, hogy „hol van jobb helye a gyermeknek”, ha nincs kizáró ok a szülő vonatkozásában, és a szülő kéri a gyermek hozzá történő visszahelyezését, a hatóságnak ennek megfelelően kell eljárnia. A gyámhatóság nem mérlegelheti, hogy a gyermek a családbafoadó nagyszülőnél jobb körülmények között él-e, mint a szülő gondozásában, ha a szülői környezet a gyermek fejlődését nem veszélyezteti.^[10]

[10] Pécsi Törvényszék K.700260/2022/12.

Amennyiben a családba fogadás megszüntetését a szülő kéri, de a családba fogadás oka nem szűnt meg, így a gyermek nem helyezhető vissza a szülő gondozásába, úgy a gyermek – a családbafogadás megszüntetésével egyidejűleg – ideiglenes hatállyal elhelyezhető a korábbi családbafogadó nagyszülőnél, ezáltal biztosítható a gyermek gondozásának folyamatossága addig, míg a bíróság nem dönt a gyermeknek a korábbi családbafogadó személynél (adott esetben a családbafogadó nagyszülőnél), mint harmadik személynél való elhelyezéséről.

2. Ideiglenes hatályú elhelyezés

Ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését családi környezete vagy önmaga súlyosan veszélyezteti, és emiatt azonnali intézkedés szükséges, úgy ideiglenes hatályú elhelyezés keretében elsősorban a nevelésére alkalmas, azt vállaló különélő szülőnél vagy más hozzátartozónál, illetve személynél kell elhelyezni, amennyiben veszélyeztetettsége ilyen módon elhárítható. A más hozzátartozók közül ebben az esetben is szóba jöhet az a nagyszülő, aki egészségi állapota, körülményei, személyisége alapján alkalmas a gyermek gondozására, nevelésére, s vállalja is az ezzel járó feladatokat. A gyermekvédelmi törvény azonban nem állapít meg olyan kötelező törvényi rangsort, amely szerint a gyermek csak abban az esetben helyezhető el harmadik személynél, ha a nagyszülők, mint közeli hozzátartozók nem alkalmasak a gyermek nevelésére, vagy velük szemben kizáró ok áll fenn. Az ideiglenes hatályú elhelyezés esetében a Gyvt. 72.§ (1) bekezdés a) pontja egy sorban nevesíti a nevelésre alkalmas hozzátartozót, illetve más személyt, így a körülmények mérlegelése alapján kell azt eldöntenie a hatóságnak, hogy a gyermeket kinél helyezi el ideiglenes hatállyal. Önmagában a nagyszülő–unoka közt fennálló rokoni kapcsolat nem eredményezi azt, hogy a gyermek kizárólag a nagyszülőnél lenne elhelyezhető, ha az eljárás adataiból az állapítható meg, hogy a gyermek érdekét a más személynél való elhelyezés szolgálja, mert az eset összes körülményeinek figyelembe vételével ő a legalkalmasabb a kiskorú gondozására, nevelésére.^[11]

A Gyvt. szabályozását áttekintve láthatjuk, hogy amennyiben a gyermek érdekében szükségessé válik a szűkebb családból való kiemelés, azaz a gyermeket el kell választani szüleitől, úgy lehetőség szerint a tágabb családban kell elhelyezni, amennyiben van a gyermek gondozását vállaló, arra alkalmas más rokon vagy egyéb hozzátartozó (pl. nagyszülő, szülő testvére stb.). Csak ilyen személy hiányában kerülhet sor nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban történő elhelyezésre.

[11] Kúria Kfv.38.083/2014/1.

3. Harmadik személynél történő elhelyezés

Amennyiben a szülői felügyeletnek a szülők által történő gyakorlása veszélyezteti a gyermek érdekét, a bíróság a gyermeket másnál is elhelyezheti, feltéve, hogy ez a személy a nála történő elhelyezést maga is kéri. Ebben az esetben a gyermeket elsősorban olyan személynél kell elhelyezni, aki a gyermek gondozásában, nevelésében, a gyermek érdekeinek megfelelően már korábban is részt vett,^[12] aki számos esetben valamelyik nagyszülő. A gyermek harmadik személynél történő elhelyezése érdekében a szülő vagy a gyámhatóság indíthat pert, jellemzően ez utóbbi jelenik meg felperesi pozícióban. A harmadik személy számára azonban a Ptk. nem biztosít perindítási lehetőséget, még akkor sem, ha ez a harmadik személy a nagyszülő lenne.

A szabályozásból az is következik, hogy a gyermeknek a nagyszülőnél való elhelyezésére csak kivételesen kerülhet sor, de nem csak a szülők alkalmatlansága esetén, hanem akkor is, ha a gyermek helyzetének megnyugtató rendezése, elsődleges érdeke kívánja.^[13] Így fordulhatott elő, hogy egy adott ügyben a 11 és 14 éves gyermekeket a bíróság azért helyezte el az apai nagymamánál, mert a gyermekek meghallgatása és a beszerzett pszichológus szakértői vélemény is azt támasztotta alá, hogy a gyermekek az anyától érzelmileg eltávolodtak, számukra az apai nagymama és környezete jelenti a biztonságot, figyelemmel arra, hogy a szülők együttélésének időszakában is aktív szerepet játszott a gyermekek gondozásában, míg az anyának az önálló egzisztencia megteremtésére tett erőfeszítései háttérbe szorították a szülői kötelezettségeknek a teljesítését. Ez azzal a következménnyel járt, hogy az anya a gyermekek gondozásában és nevelésében közvetlenül alig vett részt. Ebből az apai nagyszülői környezetből való kiszakításuk személyiségfejlődésüket károsan befolyásolná.^[14] Önmagában azonban a nagyszülőnek az unokához való érzelmi kötődése és a gyermeknek a nagyszülőhöz való ragaszkodása, a nagyszülő gyermeknevelésre való alkalmassága nem jelenti azt, hogy a nagyszülő az unoka nála való elhelyezésére jogszerűen tarthatna igényt a gyermeket veszélyeztető körülmény hiányában. A gyermek érdekét a bíróságnak a veszélyeztetettség oldaláról kell vizsgálnia, annak hiányában a gyermeket a szüleitől nem lehet elválasztani.^[15]

Ha a szülői felügyeletet gyakorló szülő meghal, vagy más okból szülői felügyeleti joga megszűnik, vagy szünetel, úgy a gyermek nevelésére egyébként alkalmas különélő szülő szülői felügyeleti joga feléled, s alappal kérheti a gyermek kiadását a gyermek gondozásában addig részt vevő nagyszülőktől, vagy más személyektől (pl. mostohaszülő). Ennek érdekében nem is szükséges pert

[12] Ptk. 4:169. §.

[13] BH.1991.4.152.

[14] BH.1995.161.

[15] BH+ 2005.5.223.

indítania, hanem az esetleges vita gyámhatósági eljárásban rendezhető.^[16] Mégis előfordul ilyen esetekben, hogy a gyermek gondozásában addig részt vállaló, a haláláig szülői felügyeletet gyakorló szülővel közös háztartásban élő nagyszülő – a gyámhatóság útján indított perben – igényt tart a gyermeknek nála, mint harmadik személynél történő elhelyezésére arra hivatkozással, hogy a gyermek huzamos időn át a nagyszülő háztartásában nevelkedett, hozzá kötődik. Ebben az esetben is abból kell kiindulnia a bíróságnak, hogy a gyermeknek az az elsődleges érdeke, hogy a nevelésre alkalmas szülője háztartásában nevelkedjék, s a szülőtől a gyermek gondozásának, nevelésének jogát csupán a gyermek érdekében lehet elvonni, ha a szülőnél való elhelyezése a gyermek érdekét veszélyeztetné. A nagyszülőnél való elhelyezés lehetőségét tehát egyik szülő halála esetében sem lehet oly módon vizsgálni, mintha a nagyszülők a másik szülővel egy sorban szülői felügyeletet gyakorló személyek lennének. A Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében megfogalmazta: „A rokoni szeretet gazdagítja a gyermek életét, a segítségnyújtás azonban nem járhat azzal a következménnyel, hogy a gyermeket a nagyszülők a szülőjétől elidegenítsék, vagy ezen a címen a gyermeknek a gondozásában addig részt vett személynél történő elhelyezését kellő alappal lehessen kérni.”^[17]

4. Gyámrendelés

Ha a kiskorú gyermek nem áll szülői felügyelet alatt, akkor gyámot kell rendelni a számára, aki – eltérő törvényi rendelkezés hiányában – ellátja a gyermek gondozását, nevelését, törvényes képviselőjét és vagyonának kezelését. Nem kerülhet sor a gyermek nevelésbe vételére abban az esetben, ha van lehetőség számára családba fogadó gyámot rendelni. A nagyszülő gyámul történő kirendelésére sor kerülhet nevezett gyámként és rendelt gyámként egyaránt. A szülői felügyeletet gyakorló szülőnek van lehetősége arra, hogy közokiratban vagy végintézkedésben valamely nagyszülőt nevezze meg a gyermek gyámjaként arra az esetre, ha gyámrendelés szükségessége merül fel. A gyámhatóság ilyenkor csak a Ptk. 4:226. § (2) bekezdésében meghatározott feltételek esetében mellőzheti a nagyszülő gyámul történő kirendelését.

[16] Gyer. 19. § (1) Ha a különélő szülők nem közösen gyakorolják a szülői felügyeleti jogot, és a gyermek azért nem áll szülői felügyelet alatt, mert az őt eddig nevelő szülő szülői felügyeleti joga a Ptk. 4:186. § (1) bekezdés a)-d) vagy i) pontja vagy a Ptk. 4:186. § (3) bekezdése alapján szünetel, vagy szülői felügyeleti jogát a bíróság megszüntette, vagy a gyermeket eddig nevelő szülő meghalt, a gyámhivatal megállapítja a másik szülő szülői felügyeleti jogának feléledését. A gyámhivatal ezzel egyidejűleg felhívja a másik szülőt szülői felügyeleti joga gyakorlására, feltéve, hogy eljárása során megállapítja, hogy a másik szülő nem áll szülői felügyelet megszüntetését kimondó ítélet hatálya alatt, a másik szülő szülői felügyeleti joga nem szünetel a Ptk. 4:186. § (1) bekezdés a)-d) vagy i) pontja vagy a Ptk. 4:186. § (3) bekezdése alapján, vagy a gyermek más személynél történő elhelyezése iránt nem indokolt pert indítani.

[17] BH.1993.3.172.

Amennyiben a szülői felügyeletet gyakorló szülő nem élt a gyámnevezés lehetőségével – hiszen ez csak joga, de nem kötelezettsége –, úgy a gyámhatóság elsősorban a gyámság ellátására alkalmas közeli hozzátartozót rendeli ki gyámul. Ha ilyen hozzátartozó nincs, a gyámhatóság más hozzátartozót vagy arra alkalmas személyt rendel gyámul, elsősorban azok közül, akik a gyermek gondozásában, nevelésében már korábban részt vállaltak.^[18] Nevezett gyám hiányában tehát a gyámhatóság mérlegelésén múlik, hogy a közeli hozzátartozók közül a nagyszülőt, mint egyeneságbeli rokont rendeli-e ki gyámként a gyermek számára, vagy más közeli hozzátartozót választ, esetleg a közeli hozzátartozókon kívül más személy gyámul történő kirendelését tartja a gyermek érdekében állónak. A gyámrendelésről való döntés során figyelemmel kell lenni az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményére is.

Azt a nagyszülőt, aki a gyermeket családba fogadta, vagy akinél a gyermeket a gyámhatóság vagy a bíróság elhelyezte, a gyermek gyámjául kell kirendelni.^[19]

II. KAPCSOLATTARTÁS

A gyermek és a nagyszülő közötti személyes kapcsolattartás többnyire természetes módon, hatósági beavatkozás nélkül működik. A gyermek túlnyomó részt szülőjével együtt látogatja meg nagyszülőjét, vagy tart vele telefonos, esetleg internetes alkalmazásokon keresztül kapcsolatot. A nagyszülő–unoka közötti kapcsolattartás intenzitása, gyakorisága, módja függhet a köztük lévő fizikai távolságtól és az érzelmi kötődés erősségétől. Amennyiben a nagyszülő – a gyermek szüleinek kérésére – részt vesz a gyermek nevelésében, gondozásában, úgy ezek a találkozások a szülő(k) jelenléte nélkül is megvalósulhatnak, s alkalmanként huzamosabb idejű együttlétet biztosíthatnak a nagyszülő és unoka számára.

A Ptk. 4:179. § (1) bekezdése a nagyszülő jogaként jelöli meg az unokájával való kapcsolattartás lehetőségét annak érdekében, hogy a gyermekkel családi kapcsolatot tarthasson fenn. A nagyszülő–unoka kapcsolattartása négy tipikusnak mondható esetben igényelhet gyámhatóság általi szabályozást.

1. Együtt élő szülők esetén

A szülők életközösségének fennállása esetén is előfordul, hogy valamelyik nagyszülővel, vagy nagyszülőpárral megromlik a szülők viszonya, ezért nem kívánják biztosítani a nagyszülő(k) számára az unokával való találkozás lehetőségét. Itt többnyire korábbi vélt vagy valós sérelmek, a szülő és a nagyszülő

[18] Ptk. 4:227. §.

[19] Ezek a kötelező gyámrendelés esetei a Ptk. 4:229. § alapján.

közötti konfliktusok állnak a háttérben. Ezekben az esetekben gyakori hivatkozás, hogy a szülő és nagyszülő közötti rossz viszony – a kapcsolattartás megvalósulása esetén – kedvezőtlenül befolyásolhatja a szülő–gyermek kapcsolatot, a közöttük lévő ellenséges viszony a gyermek állapotára, fejlődésére kedvezőtlenül hathat.^[20] Egyes ügyekben megjelenik a nagyszülő pszichés problémáira való hivatkozás is.^[21] A bírói gyakorlat következetes abban, hogy a gyermek érdeke, hogy nagyszülőjét ismerje, vele megfelelő családi kapcsolat alakulhasson ki, s elvárásként fogalmazza meg az érintettekkel szemben, hogy kövessenek el mindent annak érdekében, hogy a gyermek a nagyszülői szeretetnek, törődésnek részese lehessen.

Bár a jogi szabályozás biztosítja a nagyszülő számára a kapcsolattartás jogát, ez azonban nem tekinthető feltétlenül és körülményekre tekintet nélkül biztosítandó jogosultságnak. A Gyer.^[22] 31. § (1) bekezdésére figyelemmel, amennyiben kétséget kizáróan megállapítható, hogy a kapcsolattartás nem szolgálja a gyermek érdekét, a gyermek szorongásmentes személyiségfejlődését; állapotát, érzelmi, lelki fejlődését kedvezőtlenül befolyásolhatja, úgy a nagyszülő kapcsolattartás-szabályozása iránti kérelme elutasításra kerülhet. Amennyiben azonban a pszichológus szakértői vélemény a gyermek érzelmvilágára pozitívnak minősíti a nagyszülői gondoskodást, azt a gyermek személyiségfejlődése szempontjából kedvezőnek ítéli, úgy a kapcsolattartás szabályozása iránti kérelem nem utasítható el önmagában a szülő és a nagyszülő közötti elmergesedett viszonyra hivatkozással,^[23] hiszen a Gyer. 29/A. § (5) bekezdése értelmében a gyermek érdekére figyelemmel kell dönteni a kapcsolattartás szabályozásáról. A nagyszülőnek a gyermek szülőjével szemben megnyilvánuló agresszív fellépése sem eredményezi feltétlenül a nagyszülői kapcsolattartás kizárását, ha az egyáltalán nem irányult a gyermek ellen, de alapot adhat a felügyelt kapcsolattartási mód meghatározására.^[24]

Amennyiben a nagyszülő–unoka kapcsolat megszakadt, vagy a nagyszülő pszichés problémái, esetleg a nagyszülő és szülő közötti konfliktusok azt indokolják, úgy felügyelt kapcsolattartás elrendelésére kerülhet sor, tehát ezek a körülmények sem adnak önmagukban alapot a kapcsolattartás iránti kérelem elutasításához. A kapcsolattartás felügyelt jellege kizárja, hogy a nagyszülő a gyermek érzelmi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan veszélyeztesse, s az így lehetővé váló találkozások megfelelő alapot adnak a családi kapcsolat kialakulásához, helyreállításához. A felügyelt kapcsolattartás a szülő és nagyszülő közötti konfliktusok gyermekre gyakorolt kedvezőtlen következményeit is képes kiküszöbölni. A bírói gyakorlatból kitűnik, hogy a nagyszülő a kapcsolattar-

[20] EH 2007.1735.

[21] Kúria Kfv.37.438/2020/1.

[22] 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról.

[23] EH2007.1735.

[24] Debreceni Törvényszék K.702222/2021/14.

tás jogát csak a gyermek érdekében összhangban gyakorolhatja, így nem minden esetben valósulhat meg az elvitel jogával gyakorolható kapcsolattartás.

2. Különélő szülők esetén

Különélő szülők esetén a gyermekétől különélő, kapcsolattartásra jogosult szülő szüleinek oldaláról szokott felmerülni a nagyszülői kapcsolattartás igénye, melyet a gondozó szülő arra hivatkozással utasít el, hogy a nagyszülők a különélő szülő kapcsolattartási idejében rendszeres, személyes kapcsolatot tartanak fenn unokájukkal. A bírósági gyakorlat^[25] azonban következetes a tekintetben, hogy a kapcsolattartás szabályozására irányuló kérelem nem utasítható el önmagában arra alapítottnak, hogy a gyermek a különélő szülőt megillető kapcsolattartás időpontjában a nagyszülővel is találkozhat, mert a nagyszülők önállóan jogosultak a kapcsolattartásra, s nem a különélő szülő kapcsolattartásának terhére gyakorolhatják e jogukat. Ebből következik, hogy a nagyszülők kapcsolattartás szabályozása iránti kérelme csak akkor utasítható el, ha az a gyermek érdekében veszélyeztető körülmény vagy felróható nagyszülői magatartás miatt indokolt. Az a körülmény, hogy a nagyszülő a különélő szülőt megillető kapcsolattartás ideje alatt is rendszeresen találkozik unokájával, a nagyszülői kapcsolattartás gyakoriságának és időtartamának meghatározása körében bírhat jelentőséggel, s indokolhatja, hogy a nagyszülői kapcsolattartásra a kérelemben foglaltaktól eltérően ritkább gyakorisággal, illetőleg szűkebb időtartamban kerüljön sor.^[26]

Különélő szülők esetében további nehézséget jelenthet a szülői és nagyszülői kapcsolattartás szabályozásának összehangolása. Amennyiben a különélő szülő gyermekkel való kapcsolattartásának rendjét bírósági határozat (ítélet vagy jóváhagyott egyezség) szabályozza, úgy erre a nagyszülői kapcsolattartást rendező gyámhatósági határozatnak figyelemmel kell lennie, a már szabályozott kapcsolattartás tehát prioritást élvez. A gyámhatóság nem írhatja felül és nem változtathatja meg a bíróság jogerős döntését.

A nagyszülői kapcsolattartás szabályozásakor is a gyermek korának, egészségi állapotának, életkörülményeinek, a szülők személyes körülményeinek és az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének figyelembevételével^[27] kell rendelkezni a kapcsolattartás módjáról, gyakoriságáról, időtartamáról. E körben tekintettel kell lenni a gyermek elfoglaltságaira (különórák, hobbik, baráti kapcsolatok, sportesemények, versenyek, táborok) és a gondozó szülő méltányolható érdekére (ő is minőségi időt tudjon tölteni a gyermekkel) egyaránt.

A már szabályozott szülői kapcsolattartás – amennyiben az lefedi az ünne-

[25] Kúria Kfv. 37.133/2017/7., Kúria Kfv. 37.279/2020/13., Kúria Kfv. 37.709/2017/10., Legfelsőbb Bíróság Kfv.39.058/2011/8.

[26] Kúria Kfv. 38.233/2021/6., Kúria Kfv. 37.279/2020/13.

[27] Ptk. 4:181. § (2).

pek és a szünetek teljes időtartamát – alapot adhat az időszakos nagyszülői kapcsolattartás szabályozására irányuló kérelem elutasítására, arra hivatkozással, hogy egymással összeegyeztethető szabályozás nem alakítható ki.^[28] Amennyiben azonban nincs akadálya a szülői és nagyszülői kapcsolattartás összehangolásának, úgy a nagyszülő számára is biztosítani kell – egyéb kizáró körülmény hiányában – az időszakos, különösen az oktatási szünetek (elsősorban a nyári szünet) időszakára eső kapcsolattartás lehetőségét.

Amennyiben a szülők megegyezése, vagy a bíróság ítélete a szülői felügyelet tekintetében váltott gondoskodást alakít ki, s emellett merülne fel igény valamelyik nagyszülő részéről a kapcsolattartás rendezésére, úgy álláspontom szerint a szabályozásnál figyelemmel kell lenni arra, hogy lehetőség szerint azon szülő gondozási, nevelési időszakára essen a kapcsolattartás ideje, akinek a szülei a kapcsolattartás iránti igényüket érvényesítik.

3. Egyik szülő halála esetén

A gyakorlatban előforduló, szabályozandó élethelyzetek közé tartozik az az esetkör, amikor az egyik szülő halála esetén a gyermeket gondozó, szülői felügyeletet gyakorló szülő nem biztosítja az elhunyt szülő felmenői számára a gyermekkel való kapcsolattartás lehetőségét. A kapcsolattartás rendezése körében itt is azt a kialakult gyakorlatot kell szem előtt tartani, mely szerint önmagában a szülővel való negatív viszony miatt nem lehet a kapcsolattartást elutasítani, erre csak abban az esetben kerülhet sor, ha az veszélyeztetné a gyermek egészséges személyiségfejlődését.

A Kúria több határozatában^[29] is kifejtette, hogy a Gyer. 31. § (1) bekezdése alapján akkor van lehetőség a kapcsolattartási kérelem elutasítására, ha a nagyszülő korábban súlyosan veszélyeztető magatartást valósított meg a gyermekkel szemben, hiszen a jogszabály szövege a „veszélyeztetette” kifejezést használja, s nem annak jelen idejű, „veszélyezteteti” alakját. Vizsgálnia kell tehát a gyámhatóságnak, hogy a kérelmező nagyszülő ténylegesen valósított-e meg korábban súlyosan veszélyeztető magatartást az unokájával szemben, mely nagy valószínűséggel nem állapítható meg abban az esetben, ha éveken át nem volt kapcsolat közöttük.

A nagyszülő kapcsolattartásának szabályozásakor a gyámhatóságnak figyelemmel kell lennie arra, hogy olyan mértékű kapcsolattartás, mely elsődlegesen a különélő szülőnek járna, csak kivételesen, kellő indokok esetén biztosítható a nagyszülőnek. Önmagában az egyik szülő halála sem jogosítja fel az ő ágán lévő nagyszülőket az általános szülői kapcsolattartáshoz mérhető intenzitású kapcsolattartásra.

[28] Kúria Kfv. 37.501/2008/6., Kúria Kfv. 37.133/2017/7.

[29] Kúria Kfv. 37.403/2022/2., Kúria Kfv.37.438/2020/1.

4. Családból kiemelt gyermek esetén

A szülői gondozásból kikerült, nevelésbe vett, esetleg harmadik személynél elhelyezett gyermek esetében is felmerülhet a nagyszülő részéről a gyermekkel való kapcsolattartás igénye. Nevelésbe vétel esetében, ennek elrendelésével egyidejűleg hivatalból kell döntenie a kapcsolattartásra jogosult szülővel, nagyszülővel, testvérrel vagy más hozzátartozóval való kapcsolattartás szabályozásáról, vagy a kapcsolattartás lehetőségének kizárásáról. Amennyiben a gyermek gondozási helyének meghatározására később kerül sor, az erre irányuló eljárás eredményeként hozott határozatnak tartalmaznia kell a kapcsolattartásra jogosult szülővel vagy más hozzátartozóval való kapcsolattartásra vonatkozó szabályokat.^[30] A nagyszülővel való kapcsolattartás szabályozása különösen hangsúlyossá válik, ha gyermekre vonatkozó, gyámhatóság által elfogadott elhelyezési javaslat és egyéni elhelyezési terv a nevelésbe vétel megszüntetésének esetére a gyermeknek a nagyszülőnél való elhelyezését jelöli meg célként.

III. TARTÁSI KÖTELEZETTSÉG

1. Kiskorú unoka eltartása

A rokontartás Ptk-beli szabályai értelmében a kiskorú gyermek eltartására elsősorban szülei kötelesek. Ha a gyermeknek tartásra kötelezhető szülője nincs, a tartás kötelezettsége távolabbi felmenőire, elsősorban nagyszüleire hárul.^[31] A nagyszülő(k) tartási kötelezettsége azonban mindaddig nem állapítható meg, míg a gyermeknek legalább egyik szülője képes a gyermek számára a megélhetéséhez szükséges feltételek biztosítására. A nagyszülő a kiskorú gyermek eltartására akkor kötelezhető, ha a gyermek szülei mindketten képtelenek a gyermek tartására, vagy amennyiben a szülők elhunytak. Ha a gyermek szülei élnek és tartásdíj fizetésére kötelezettek, úgy a nagyszülő abban az esetben sem tekinthető a gyermek eltartására kötelezettnek, ha őt a gyámhatóság gyámul rendelte, és a gyermeket saját háztartásában gondozza. Önmagában az, hogy a nagyszülőt gyámul rendelték, nem jelenti azt, hogy tartásra kötelezettnek tekinthető. Az a tény, hogy a szülők tartási kötelezettségüknek nem tesznek eleget, nem alapozza meg a nagyszülő tartási kötelezettségének megállapítását, a tartási kötelezettség nem hárítható át más személyre nem teljesítés okán.^[32]

Ha felmerül a nagyszülő(k) tartásra kötelezésének lehetősége, úgy vizsgálni kell, hogy a gyermeknek hány olyan nagyszülője van, aki a gyermek eltartásá-

[30] Gyvt. 78. § (2) c.) és 79. § (5) c.) valamint Gyer. 30/H. §, 102. § (1) h.) és 105. § (1) c.).

[31] Ptk. 4:196. §.

[32] Kúria Kfv.39.146/2011/6.

ra képes, s figyelemmel kell lenni arra, hogy több, egy sorban kötelezett között a tartási kötelezettség a kereseti, jövedelmi, vagyoni viszonyaik és teljesítőképességük arányában oszlik meg. Bár mindkét nagyszülői ág kötelezetté válhat, marasztalásra – értelemszerűen – csak azzal a nagyszülővel szemben van lehetőség, aki ellen a per megindult. Az arányosság érvényesülése érdekében azonban a bíróságnak mindkét nagyszülői oldal teljesítőképességét vizsgálnia kell. A nagyszülő teljesítőképességének vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Ptk. 4:215. § (1) bekezdése csak a szülő vonatkozásában fogalmazza meg azt, hogy a gyermek eltartására a saját szükséges tartásának korlátozásával is köteles.

A nagyszülő, mint tartásra kötelezhető egyenesági rokon esetében nem alkalmazható a Ptk. 2:214. §-ban szabályozott rászorultsági vélelem sem, hiszen a kiskorú gyermek tartására vonatkozó szabályokat tartalmazó fejezet rendelkezéseit a szülőknél a kiskorú gyermekükkel szemben fennálló tartási kötelezettségére kell alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy a kiskorú gyermek önhibáján kívül való rászorultságát az eljárás során vizsgálni kell, hiszen felmerülhet, hogy a gyermek jövedelemmel, megélhetésének biztosítására felhasználható vagyonnal rendelkezik, ami rászorultságát, így a nagyszülő tartásra kötelezését kizárhatja.

2. Nagykorú unoka eltartása

A rokontartás általános szabályai értelmében^[33] a nagykorú unoka tartására is kötelezhető lehet a nagyszülő, ha az unoka arra önhibáján kívüli okból – pl. egészségi állapotából fakadó munkaképtelenség miatt – rászorul, de ebben az esetben nem csak azt kell vizsgálni, hogy az unokának nincs-e tartásra kötelezhető szülője, hanem azt is hogy nincs-e tartásra kötelezhető házastársa, volt házastársa, volt élettársa, esetleg leszármazója.

Kérdésként merülhet fel, hogy a továbbtanuló nagykorú gyermek tartására vonatkozó, a Ptk. 4. Könyvének XXII. fejezetében megjelenő szabályok alkalmazhatóak-e a nagyszülő és unoka vonatkozásában. E fejezet szóhasználatát tekintve ugyanis végig a szülő és gyermek kifejezést használja, s akként rendelkezik, hogy a nagykorú gyermek tartására a rokontartás közös szabályait és a kiskorú gyermek tartására vonatkozó rendelkezéseket (XXI. fejezet)^[34] a XXII. fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Korábban a Csjt.^[35] 60. § (2) bekezdése úgy fogalmazott, hogy a tartásra a munkaképes leszármazó is jogosult, ha erre szükséges tanulmányai folytatása érdekében rászorul, azaz nem a gyermek,

[33] Ptk. 4:196. § (1), (3) - (5) bekezdéseinek összevetéséből következik.

[34] A Ptk. 4:213. § a XXI. fejezet tekintetében úgy fogalmaz, hogy a szülőknél a kiskorú gyermekükkel szemben fennálló tartási kötelezettségére a rokontartás közös szabályait az e fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni, tehát e fejezet rendelkezései egyértelműen csak a szülő-gyermek viszonyára irányadóak.

[35] 1952. évi IV. törvény a házasságról és a gyámságról.

hanem a leszármazó fogalmát használta.^[36] A munkaképes, tanulmányait folytató nagykorú gyermek tartására vonatkozó részletkérdések tekintetében (pl. szükséges tanulmányok, tartási kötelezettség alóli mentesülés) a XXIX. számú Polgári Elvi Döntés tartalmazott iránymutatásokat, mely a Csjt. szóhasználatától eltérően már a szülő és gyermek kifejezéseket használta. A Legfelsőbb Bíróság EH 2005.1312 szám alatt közzétett döntésében megállapíthatónak látta a nagyszülő tartási kötelezettségét a tanulmányait folytató nagykorú gyermekkel (unokájával) szemben, ha a mindkét szülő teherbíró képessége szerint nyújtott tartás a gyermek indokolt szükségleteinek kielégítéséhez nem volt elegendő, s indoklásában hivatkozott a XXIX. számú PED rendelkezéseire, azaz az eltérő szóhasználat^[37] ellenére alkalmazhatónak tartotta azt.

A Ptk. tervezetéhez fűzött indokolás megfogalmazza, hogy a „Javaslat egyrészt a jogalkalmazás által kidolgozott, általánosítható jogtételeket emeli be a törvénybe, másrészt azokon túl is lép, annyiban, hogy a továbbtanuló gyermek tartását a kiskorú gyermek tartásához közelíti.” A Kúria 1/2014. Polgári jogegységi határozata az új Ptk-ba beépültnek tartotta, ezért annak alkalmazása körében nem tartotta irányadónak a XXIX. számú Polgári Elvi Döntést. A PED szabályainak Ptk-ba történő beépüléséből, illetve a rokонтartásra kötelezettek sorrendjének Csjt. szabályaival való azonosságából arra lehet álláspontom szerint következtetni, hogy a továbbtanuló nagykorú gyermek tartására vonatkozó, XXII. fejezetben megjelenő szabályok értelemszerűen irányadóak a nagyszülő-unoka vonatkozásában is (pl. szükséges tanulmányok köre, tartás alóli mentesülés esetei, jogosulti korhatár, stb.). Erősíti ezt az értelmezést az érdemtelenség speciálisan megjelenő szabálya is, mely szerint a nagykorú gyermek érdemtelen a tartásra akkor is, ha a tartásra kötelezettel kellő indok nélkül nem tart kapcsolatot.^[38] Tehát nem csak a szülővel való kapcsolattartás elmaradását nevesíti a törvény az érdemtelenség okaként, ami arra utal, hogy nem csak a szülő lehet a továbbtanuló nagykorú gyermek tartására kötelezett.

A nagyszülővel szemben sem érvényesíthet azonban tartási igényt az a nagykorú gyermek, aki szülőjével szemben érdemtelensége miatt nem jogosult a tartásra.^[39]

3. Nagyszülő eltartása

Nem csak a nagyszülőnek állhat fenn tartási kötelezettsége az unokájával szemben, hanem a nagykorú unoka is köteles lehet nagyszülőjének eltartására, hiszen a Ptk. 4:196. § (4) és (5) bekezdése akként rendelkezik, hogy ha a tartásra

[36] A Ptk. 4:220. § (1) bekezdés így fogalmaz: A továbbtanuló nagykorú, munkaképes gyermek a rászorultsági vélelem esetén kívül is jogosult a tartásra, ha szükséges tanulmányai indokolt időn belüli folytatása érdekében arra rászorul.

[37] Nem a leszármazó kifejezést, hanem a szülő-gyermek fogalmakat használta a XXIX. PED.

[38] Ptk. 4:220. § (4).

[39] Ptk. 4:196. § (6) bekezdésre figyelemmel.

jogosultnak nincs gyermeke, akkor távolabbi leszármazói kötelesek őt eltartani akként, hogy a leszármazás rendjében közelebb álló rokon tartási kötelezettsége a távolabbi rokonét megelőzi. Az unoka nagyszülő irányában fennálló tartási kötelezettsége is másodlagos, hiszen elsősorban a gyermeknek – azaz az unoka szülőjének – áll fenn tartási kötelezettsége a szülőjével szemben.

A nagyszülőt a tartásra jogosultak sorrendjében megelőzik unokájának tartásra szoruló leszármazói (kis- és nagykorú leszármazók egyaránt), házastársa, volt házastársa, volt élettársa és szülei, így a gyakorlatban ritkán találkozunk olyan esetekkel, amikor a nagyszülő érvényesít tartási igényt unokájával szemben. Ebben közrejátszhat az is, hogy a tartásra szoruló nagyszülő inkább tartási, életjáradéki vagy öröklési szerződés útján gondoskodik tartási igényének biztosításáról, s nem hagyatkozik a törvényen alapuló tartás érvényesítésére.

IV. ÖSSZEGRZÉS

Összességében megállapítható, hogy a Családjogi Könyv és a gyermekvédelmi törvény rendelkezései megfelelő mértékben vonják szabályozási körükbe a nagyszülő és unoka viszonyát, azt pozitív értékkel bíró, a gyermek személyiségfejlődése szempontjából fontos családi kapcsolatnak tartják. Az évtizedek során kialakult gyámhatósági és bírói gyakorlat ügyel arra, hogy a nagyszülői gondoskodás, törődés ne szoríthassa háttérbe a szülő szerepét, a két pozíció ne konkurálhasson egymással, hiszen a gyermek gondozása, nevelése, eltartása elsősorban a szülők joga és kötelezettsége. Megfelelő szülői gondoskodás hiányában azonban fontos szerepe lehet a nagyszülőnek abban, hogy a gyermek családban való nevelkedése megvalósulhasson, s biztos pontot jelentsen unokája életében.

IRODALOM

- Csalad.hu: Egy különleges kötelék, avagy nagy kincs a jó nagyszülő-unoka kapcsolat, 2021. (Elérhető: <https://csalad.hu/csaladban-elni/egy-kulonleges-kotelek-avagy-nagy-kincs-a-jo-nagyszulo-unoka-kapcsolat>. Letöltés ideje: 2022.10.29.).

JOGFORRÁSOK

- 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról.
- 1952. évi IV. törvény a házasságról és a gyámságról.
- 1997. évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.
- 2011. évi CCXI. tv. a családok védelméről - Bevezető rész.
- BH 2001.3.124

- BH.1979.1.27.
- BH.1991.4.152.
- BH.1993.3.172.
- BH.1995.161.
- BH+ 2004.3.123.
- BH+ 2005.5.223.
- Debreceni Törvényszék K.702222/2021/14.
- EH2007.1735.
- Kúria Kfv. 37.133/2017/7.
- Kúria Kfv. 37.279/2020/13.
- Kúria Kfv. 37.403/2022/2.
- Kúria Kfv. 37.501/2008/6.
- Kúria Kfv. 37.709/2017/10.
- Kúria Kfv. 38.233/2021/6.
- Kúria Kfv.37.438/2020/1.
- Kúria Kfv.38.083/2014/1.
- Kúria Kfv.39.146/2011/6.
- Legfelsőbb Bíróság 24. számú Irányelvével módosított 17. számú Irányelve.
- Legfelsőbb Bíróság Kfv.39.058/2011/8.
- Pécsi Törvényszék K.700260/2022/12.
- Ptk. 4:169. §.
- Ptk. 4:181. § (2).
- Ptk. 4:196. §.
- Ptk. 4:213. §.
- Ptk. 4:220. §.
- Ptk. 4:227. §.